

Anton Arko*

*Pedagoške smernice v vzgojno-izobraževalnem
procesu skozi učbenike in prosvetne revije v letih
1945–1950*

*Pedagogical guidelines for the educational process viewed through text-
books and educational journals between 1945 and 1950*

Izvleček

Pričujoči prispevek ilustrativno predstavlja ideološke vplive po drugi svetovni vojni na šolskem področju, ki so se udejanjili v učbenikih za začetne razrede osnovne šole in prosvetnih revijah. Pri učbenikih se vpliv ideologije najbolj kaže v povečevanju vojnih zaslug narodnoosvobodilnega boja, v hvalospevih tedanji oblasti ter v odslikavi vojnih grozot. V pedagoških revijah pa lahko zasledimo ideološke smernice za pisanje učbenikov ter za poučevanje v tedanjem duhu socializma, oboje z namenom, da bi šola vzgajala otroke v poslušne, do oblasti, zakonov in medvojnih dogodkov spoštljive državljane.

Abstract

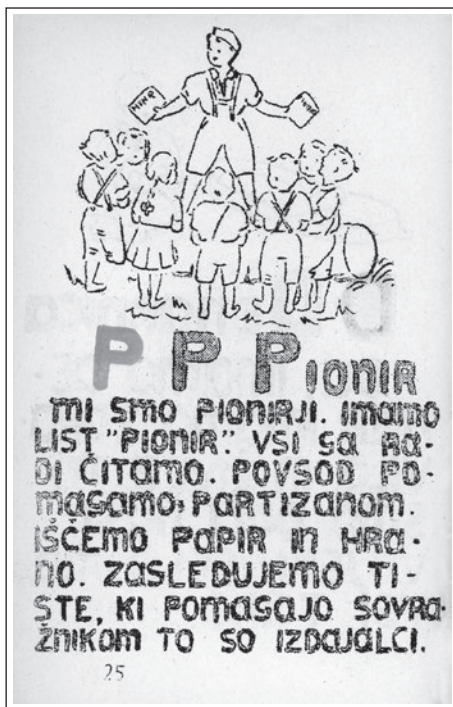
The article illustrates the post-World War Two ideological influences on education, as shown by the textbooks aimed at the first years of primary school, and by educational journals. In textbooks, the ideological influences are most evident in the glorification of the merits of the national-liberation struggle, in the praising of the authorities and reflection on the horrors of war. In the pedagogical press, we can see ideological guidelines for textbook writing and for teaching in the spirit of socialism, both aimed at ensuring that school educated children into obedient citizens, respectful towards the authorities, laws and the events that took place during the war.

Že v medvojnih letih, ko je na osvobojenem ozemlju potekalo partizansko šolstvo, lahko zasledimo začetke ideološke vzgoje, ki se je v letih po vojni le še stopnjevala in začela prodirati na vse nivoje šolstva, med večino učnih predmetov, skratka povsod, kamor je bilo mogoče. Ideološka vzgoja je bila sprva speljana s pomočjo tematike narodnoosvobodilnega boja, kasneje, ko je začela vse globlje prodirati v šolski sistem, pa že samostojno, kot idejno-politična vzgoja.

* Anton Arko, prof. zgodovine in ruskega jezika, kustos/bibliotekar v SŠM, Ljubljana, e-pošta: aarko.ssm@gmail.com

Šolo smo odprli

Za lažji pregled nad idejno-političnimi vstavki besedil v berilih v povojnih letih, nad njihovo prisotnostjo v čitankah, po katerih se je vzgajalo in izobraževalo, si pogledjmo začetke ideološke vzgoje v medvojnem času. Leta 1944 je Pokrajinski odbor Osvobodilne fronte za Gorenjsko izdal pomožno učno knjigo za šolske tečaje *Šolo smo odprli*, v kateri nas že na četrti strani pozdravi slika maršala Tita. Knjižica s 35 stranmi otroke spoznava z abecedo ter uči osnov branja. Besedila so slovnično pomanjkljivo zapisana, sestavljena menjaje iz velikih in malih tiskanih črk iste velikosti, kar je z metodološkega vidika za otroke didaktično precej neustrezno. Na 23. strani, kjer so se otroci učili črko Ž, lahko beremo besedilo: »Žaga REŽE LES Za VaSI, KI SO ZgORELE. KDO JE KRIV TEga? nemCI! SmRT TISTIm, KI UniČUJEJO naŠE VaSI. naŠa VOJSKa naS ŠČITI. ŽIVELa naŠa VOJSKa, ŽIVEL maRŠaL TITO.«¹ Na strani 26 pa je še eno besedilo, ki odslikava medvojno ozračje, in sicer pri črki B: »BOBEn BR-BOM. PIONIR BRanKO Zna BOBnaTI. On VODI PIONIRJE V V VaSI. ČETa JE DOBRa In Zna UBogaTI. POSTaVLJa ZaSEDE. UJELI SO ŽE VEČ IZDaJaLCEV. IZROČILI SO JIH PaRTIZanOm.«²

POOF za Gorenjsko – odsek za prosveto, Šolo smo odprli, 1944, str. 25.

Vzgojne smernice v pedagoškem tisku

Za primerno vzgojo in prevzgojo je bilo treba najprej vzgojiti oziroma prevzgojiti pedagoški kader. Prevzgojiti je bilo treba vse tiste generacije prosvetnih delavcev, ki so se šolale in rasle še pod vplivi nemških pedagoških metod. Vlado Schmidt, profesor, poverjenik za šolstvo pri CK KPS, je v pedagoški reviji *Popotnik*, ki se je leta 1950 preimenovala v *Sodobno pedagogiko*, zapisal: »Kako naj vzgojitelj, ki je pod vplivom

1 POOF za Gorenjsko, *Šolo smo odprli* (1944), 23.

2 Ibid., 26.

nadute nemške šovinistične pedagogike, vzgaja našo mladino v duhu bratstva in enotnosti naših narodov; kako naj vzgojitelj pod vplivom pedagogike, ki se je razvijala v pogojih protiljudske oblasti, vzgaja mladino v duhu socialne pravičnosti?³ Jasno je, da je bilo treba za doseg novih pedagoških ciljev prevzgojiti obstoječe pedagoške delavce. V primeru, da so prevzgojo zavrnil, so se sčasoma morali posloviti od pedagoške dejavnosti. Tudi knjižnice pedagoških vzgajališč je bilo treba na novo opremiti, saj je v njih prevladovala nemška literatura. Razumljivo povojno protinemško razpoloženje in čedalje večje pomikanje pod rusko okrilje se kažeta v sprejemanju novih pedagoških načel. Potrebno je bilo, da »[...] zavzamemo do nemške pedagogike skrajno kritično stališče. Pri tem nam bo mnogo koristil študij ruske in sovjetske pedagoške literature, kjer so to že storili. Povsem moramo zavreči nemško opredelitev pedagoškega objekta, zavrgli bomo njihov formalizem pri pouku, birokratizem pri organizaciji šolstva, njihov šovinistični vzgojni smoter.«⁴ Takšen pa je torej po vsem tem moral biti pedagoški delavec, da je ustrezal zahtevam in razmeram v povojnem času: »Naš pedagoški delavec naj spozna zgodovino osvobodilne borbe, vzroke, ki so do nje privedli, njene idejne predhodnike; [...] naj ne bo le opazovalec našega političnega življenja, temveč tudi njegov aktivni tvorec. S tem bo spoznaval ljudstvo [...] vedel bo, s čim naj stopi pred mladino, kaj naj jo uči in kako naj jo vzgaja, da bo čimbolj sposobna utrjevati in razširjati pridobitve naše osvobodilne borbe.«⁵

V *Popotniku* za leti 1945/1946 je v uvodniku zapisano: »V teku narodno-osvobodilne borbe je bil razbit zunanji fašistični sovražnik, razbita in poražena pa tudi domača protiljudska klika, ki je, naslanjajoč se na bajonete in na pomoč zunanjih reakcionarnih sil, bila na oblasti. Nosilec oblasti je danes ljudstvo. Ljudstvo pa je v teku narodno-osvobodilne borbe pokazalo tudi smoter vzgoje in pouka.«⁶ Nadalje lahko v isti pedagoški reviji zasledimo: »Povezanost z ljudstvom in njegovo borbo naj bo osnovni vir naše nove pedagoške izobrazbe in pedagoškega dela.«⁷ Besede, zapisane v *Popotniku*, jasno nakazujejo smernice vzgoje in izobraževanja za čas, ki je sledil. In kakšnemu cilju naj bi sledile smernice vzgoje in izobraževanja: »Vaša naloga je velika in častna, ker morate vzgojiti nove naraščaje in prevzgojiti one, ki so vzgojeni pod prejšnjimi oblastmi do vojne in pod okupacijo. Sadite v duše naše mladine one ideje, ki so jih nosili naši borci skozi vojno.«⁸ Tako je Josip Broz Tito nagovoril prosvetne delavce in jim jasno povedal, kako naj se vršita vzgoja in izobraževanje v šoli. Vzgoja pa naj bi ne bila samo za šolo, marveč bi morala biti povezana z življenjem in bi tako morala polagati v otroka temelje nove družbene ideologije ali, kot je zapisal zgodovinar in

3 Vlado Schmidt, »Smernice sodobnega pedagoškega dela«, *Popotnik* 63 (Ljubljana, 1945–1946), 6.

4 Ibid.

5 Ibid., 7.

6 *Popotnik* 63 (Ljubljana, 1945–1946), 1.

7 Vlado Schmidt, »Smernice sodobnega pedagoškega dela«, *Popotnik* 63 (Ljubljana, 1945–1946), 7.

8 Ibid., 6.

pedagog Jože Hainz: »Šola mora biti tako povezana z življenjem, da sodeluje v ideološki borbi proti vsemu, kar bi oviralo našo pot v socializem.«⁹ Josip Broz Tito je v zvezi z vzgojo in izobraževanjem med drugim povedal še to, da: »[...] mora biti marksizem kot znanstvena teorija, revolucionarna ideologija in praksa delavskega razreda temelj celotnega sistema in procesa vzgoje in izobraževanja v naši socialistični samoupravni družbi. Vzgajajmo našo mladino v marksističnem duhu!«¹⁰

V isti številki *Popotnika* lahko še zasledimo: »Če bo vsak mlad človek danes ali kadarkoli, čez deset, dvajset, sto let, v času doraščanja podoživel vse tisto – grozo in lepoto – ki jo je doživljal naš narod v času narodno osvobodilne borbe, potem bo iz njega rastel in zrastel resnično nov človek, človek, ki ne bo hlapec med hlapci, temveč gospodar med gospodarji. In to mora naša nova šola, naša resnično ljudska šola znati mlademu človeku dajati.«¹¹ Ali kot je zapisal Oskar Hudales, slovenski pisatelj in učitelj: »Naša nova šola mora učence vzgojiti v novem duhu. Ena izmed glavnih sodobnih vzgojnih nalog je, da bodo učenci znali ceniti veličino žrtev narodno osvobodilne borbe in se zavedati dolžnosti, ki jih vežejo na te žrtve.«¹² V samem ospredju vzgojno-izobraževalnega procesa je bila, kakor nam kažejo ti navedki, izgradnja novega človeka po socialistični meri.

Nova družbena stvarnost je začrtala jasne naloge v šolstvu: »Vzgoja in izobraževanje v šolah morata biti prežeta s socialistično ideologijo, šola mora vzgajati mladega človeka socialistične miselnosti, pedagoški kader mora biti ideološko zgrajen!«¹³

Okrutnost v učbenikih

Ministrstvo za prosveto je več novega duha predlagalo tudi v spisje. Vsakdanje naslove spisov, ki so se po tematiki dotikali zime, praznika božiča, godu ali preprosto poti v šolo, naj bi zamenjali z novimi naslovi, ki bi se tematsko nanašali na čas narodnoosvobodilnega boja. Tako je Oskar Hudales predlagal naslednje naslove: Kako so nas Nemci izgnali; Moje življenje v taborišču; Na opustošenem domu; Borbe v naši vasi; Sosed pripoveduje o Rabu, Mauthausenu, Dachau; Zbirali smo za ranjene borce; Proslavili smo obletnico osvoboditve Beograda, dan Rdeče Armade, Leninovo obletnico itd.

Za ponazoritev problematike si pogledajmo besedilo, ki spodbudno in v duhu veselja opisuje razredno dogajanje, vmes pa neskladno zareže okrutni del besedila:

9 Jože Hainz, »O pouku zgodovine na osnovni šoli«, *Popotnik* 65 (Ljubljana, 1948), 291.

10 Stevan Bezdanov, »Družbeno ekonomska in pedagoška povezanost izobraževanja in materialne proizvodnje in marksistična zasnovanost vzgojno-izobraževalnega procesa«, v Svetomir Gačič, ur., *Vzgoja in izobraževanje v misli in delu Josipa Broza Tita* (Ljubljana, 1981), 6.

11 Lora Kernc, »Zakaj so tudi vzgojitelji potrebni vzgoje«, *Popotnik* 63 (Ljubljana, 1945–1946), 194.

12 Oskar Hudales, »Vzgajajmo v duhu narodno osvobodilne borbe«, *Popotnik* 63 (Ljubljana, 1945–1946), priloga, stran 7.

13 Kongres pedagoških delavcev na Bledu I., pedagoški tisk – zv. 2 (Ljubljana, 1951), 201.

Eno uro v razredu Bosančkov

Veliki, majhni sedijo v razredu. Vase sprejemajo učenost, ki jim je bila doslej še neznana. Končno pride zadnja ura. Ura pionirjev – Bosančkov. Da, Bosančki so pionirji, pravi pionirji. Četni poveljnik, močan, črn, zastaven fant, jih uvede v sestanek s pesmijo »U Kozari«. Ubrano pojo za njim v bosanski melodiji lepo pesmico. Tišina zavlada po razredu. Mirno in predano poslušajo iz življenja prijatelja pionirjev maršala Tita, poslušajo, kako je zgrajena naša nova država, kako je nastala iz krvi, prelite po gozdovih. S posebnim zanimanjem poslušajo součenca, ki pripoveduje svoj nenavadni, za 10-letnega otroka prečudni dogodek. Takole pripoveduje: »Doma nas je bilo osem. Oče, mati, štirje bratje in dve sestrici. Prišli so ustaši, zaklali očeta in mater, brate odpeljali, sestrici pa nataknili na bajonete. Ko sem to videl, sem se skril v omaro.« Na vprašanje, kaj je bilo potem, je odgovoril: »Ne vem nič, kaj je bilo potem, kdaj sem prišel iz omare. Samo to vem, da sem se znašel pri tujih ljudeh.« Vsak Bosanček pripoveduje svojo dolgo povest. Slede tudi deklamacije. O, te so njihovo veselje. Pred in po prenašanju deklamator vzklikne: »Za domovinu in za Tita!« Ostali odgovorijo: »Naprijed!« Neverjetno radi zaplešejo svoje kolo. Ko sem jim povedala, kako bomo tekmovali, si slišal po razredu: »Drugovi! Učimo se i radimo za domovinu i za Tita!« Ko razgovoru, kakšen mora biti pionir, katere so njegove največje naloge, se zaključi pionirska ura in iz otroških grl se zopet zlije najlepša kitica pesmi: »Ajde, majko, domu svome, ne dolazi grobu mome. Teža mi je suza tvoja, nego crna zemlja moja!« Življenje za časa naše okupacije je male Bosančke skovalo, trpljenje jih je zgradilo. Po svojih doživetjih in preizkušnjah niso več otroci, temveč odrasli ljudje.¹⁴

Vlado Schmidt je v zvezi s krutostjo v učbenikih in čitankah na vprašanje, »ali je primerno prikazovati otrokom v osnovni šoli zverinstva fašistov? Nekateri namreč menijo, da bomo s tem vnesli vanje nekaj temnega, težkega; hočemo pa vendar vzgojiti vedre, optimistične ljudi,«¹⁵ odgovoril, da: »naš humanizem vključuje tudi sovraštvo do izkoriščevalcev, do fašistov. Zato morajo učenci razumeti, zakaj sovražijo fašiste; zvedeti morajo, koliko so tvegali borci proti fašistom, tudi otroci, pionirji, koliko trpljenja je bilo treba, da smo danes svobodni.«¹⁶ Kruti prizori so bili opisani in naslikani predvsem v prvih povojnih čitankah. Že od leta 1946 pa začne število tovrstnih besedil upadati, določene čitanke so zaradi neprimernosti celo prepovedali.

Vinko Möderndorfer je leta 1945 oblikoval *Slovensko začetnico*, ki je bila »[...] črno-bela odslikava vojnih grozot ter zaradi tega popolnoma neprimerna za nežne otroške dušice, ki naj v miru stopijo v prvi razred.«¹⁷ Tako lahko zasledimo stran, na

14 Marija Križaj, »Eno uro v razredu Bosančkov«, *Popotnik* 63 (Ljubljana, 1945–1946), priloga, stran 16.

15 Vlado Schmidt, »O idejnopolični vzgoji v osnovni šoli«, *Popotnik* 65 (Ljubljana, 1948), 261.

16 Ibid.

17 Marjan Marinšek, *Moje prvo berilo* (Velenje, 2000), 89.

Vinko Möderndorfer, Slovenska začetnica, 1945, [13].

kateri so narisani tanki ter okostnjak v povedi: »Titovi tanki so smrt nacistov«. ¹⁸ Za učenje črk F in R sta nekaj strani naprej narisana partizan in nemški vojak, prvi meče drugemu zanko za vrat. Dve strani dalje pa je v sredini zapisana parodija na začetek krščanske molitve *Oče naš*, ki se glasi: »Oče naš, kruh je naš, zelje vaše, meso je naše.« ¹⁹ Pod molitvico je narisana ptičica, ob kateri se nahaja pripis: »Cicifuj! Cicifuj! Cicifuj! Izdajalcu fej in fuj!«. ²⁰ Nekaj strani naprej so ob krutih prizorih v knjižici, kjer so narisani partizan, nemški vojak, italijanski vojak, pripadnik vaških straž, puške, bomba in eksplozija, zapisane besede: »Partizan Vinko ima puško. Puška počí pif, paf, puf! In že je padel fašist in izdajalec domovine. Bombe pokajo bum, bum! Sovražnik pa beži. To je bomba.« ²¹ Ena najokrutnejših slik pa prikazuje vojake, ki z orožjem vodijo žensko na morišče, na tleh leži mrtva ženska, ob njej kleči objokan moški, zraven pa dva pripadnika vaških straž s puškinimi kopiti bijeta do pasu golega in krvavega človeka. Na naslednji strani so slike, ki prikazujejo mučenje in streljanje talcev. Ob slikah je zapisano: »Požgali in porušili so mi poslopja. Hčer so mi odpeljali in ubili. Tega je bil kriv izdajalec. Letos, 17. marca, so mi beli ujeli sina, ga mučili in drugi dan ustrelili. Z ženo sva morala bežati pred Italijani, potem pa še pred belimi.« ²² Vse to najdemo v *Slovenski začetnici*, namenjeni prvemu razredu osnovnih šol. Od 59. strani jih je 10,

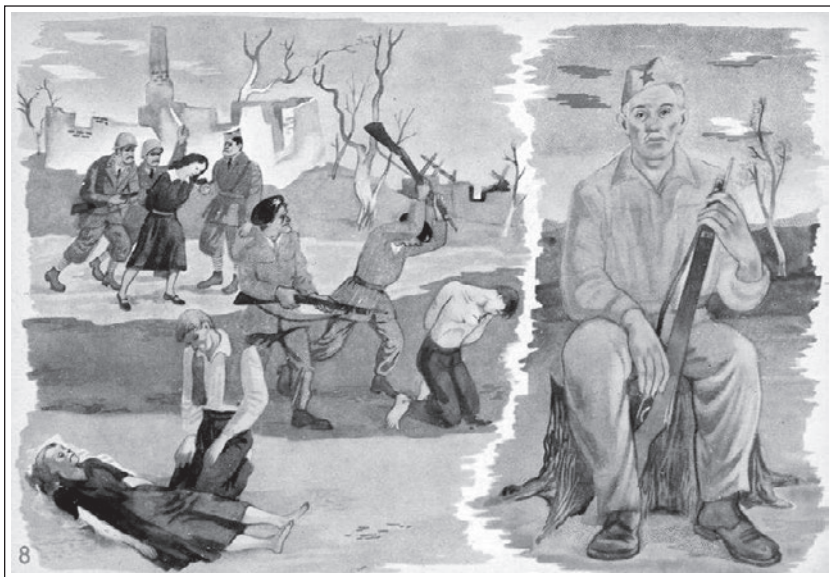
¹⁸ Vinko Möderndorfer, *Slovenska začetnica* (Ljubljana, 1945), [13].

¹⁹ Ibid., [21].

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid., [23].

²² Ibid., [49].

Vinko Möderndorfer, *Slovenska začetnica*, 1945, [38].

ki niso ideološko obarvane. Začetnica naj bi bila po besedah Bogomila Gerlanca, delegata ministrstva za prosveto, tako obupna, da so se obrnili osebno na Borisa Kidriča in ga prepričali, da je začetnico prepovedal, dal razrezati in celo dovolil uporabo predvojnega *Preljubega veselja*.²³

Za najmlajše je leta 1945 pri zvezi slovenske mladine v Ljubljani izšla knjižica *Ciciban čita*. Na prvi strani bralca pozdravi pesmica Tovariš Tito, ki je spodaj pospremljena s Titovo sliko. Knjižica se nadaljuje s sestavkom, v katerem lahko pod naslovom Maršal Tito beremo o Titovem otroštvu in mladostništvu ter o njegovih zaslugah za zmago narodnoosvobodilne borbe. Sledi besedilo z naslovom Josip Visarjonovič Stalin, ki govori o Stalinovih zaslugah in o zaslugah Rdeče armade, zaključuje pa se z besedami: »Zato se bomo Stalinovega imena večno spominjali. V naši zgodovini bo ime Stalin vedno zapisano z zlatimi črkami.«²⁴ V nadaljevanju sledi besedilo, ki nosi naslov Iz Stalinove mladosti. Pripoveduje o Stalinu, ki naj bi se že kot otrok lepo vedel, ubogal starše in se pridno učil. Besedilo naj bi bilo vzgojne narave, saj otroke spodbuja z lepim zgledom voditelja takratne Sovjetske zveze. Avtorjev knjižice pa pri pisanju omenjenega besedila ni motilo dejstvo, da je Stalin v svojem življenju do smrti izstradal več milijonov ljudi, zaradi česar je bil tri leta po svoji smrti tudi proglašen za državnega sovražnika.

Za učenje števil in štetja je Tone Seliškar za najmlajše v *Ciciban čita* objavil pesmico Pionirček šteje:

23 Marjan Marinšek, *Moje prvo berilo* (Velenje, 2000), 89.

24 Ivan Dodič et al., *Ciciban čita* (Ljubljana, 1945), 4.

Ena vojska, ena sila
bo sovraga razdrobila.
Brata dva se v nji borita,
mi za lepše dni skrbita.
Tri so sestre poletele,
ranjence v roke zajele.
Štiri hiše so požgali
v naši vasi razdejali.
Pet so talcev ustrelili,
drugih pet v temo vklenili.
Šest otrok doma ostalo,
svoje drage pokopalo.
Sedem pa junakov smelih,
silnih, hrabrih in veselih,
osmega je brata vzelo
iz sovražnih ječ otelo.
Oče mednje se podaja,
zdaj devet jih v gozd odhaja.
Partizansko vojsko smelo
je deset vasi objelo.²⁵

Ob tem se postavlja vprašanje, kako so na otroka, ki se komaj uči štetja, vplivale omenjene požgane hiše, razdejane vasi, vklenjeni in postreljeni talci ter otroci, ki so pokopali svoje drage. Uresničevanje vzgojnega načrta, ki je predpostavljalo vzgajanje k sovraštvu do fašizma, se kaže v knjižici *Cicban čita* na osmi strani, v besedilu, ki nosi naslov Pismo iz taborišča. »Mnogo naših vasi so okupatorji oropali in požgali, ljudi pa odpeljali v taborišča. Pretepali so jih in mučili. Mnogo jih je od velikega trpljenja in lakote umrlo. Eno izmed najhujših taborišč je bilo na otoku Rabu. Ker je bila velika vročina in jim niso dali fašisti niti vode, so umirali tudi od žeje. Sovražnik pa ni prizanesel niti otrokom. Nekatere so tudi same odpeljali in ti so daleč proč od mame in očka umirali in trpeli.«²⁶

V prvih povojnih letih se vzgoja preko tovrstne tematike še konkretnjeje pojavlja, po letu 1948 se poveča število idejno-političnih vstavkov v besedila, prizori vojnih grozot pa začnejo počasi usihati. Na to, da je po prvih povojnih letih krutost v čitankah upadla in se nekoliko omilila, kaže tudi čitanka *Mi gradimo* izpod peresa Vere Albrehtove. Čitanka je izšla leta 1950 pri Mladinski knjigi, v njej pa lahko zasledimo pesmico *Naš Bosanček*, ki slovnično sicer ni pravilno spisana, vendar je primerna odslikava bolj umirjenega podajanja medvojnih zločinov.

25 Ibid., 5.

26 Ibid., 8.

Naš Bosanček Jovo,
dobil je mamó novo.
Zdaj spet zakliče tata,
ko se odprejo vrata.
Ustašev več se ne boji,
pod sliko Tita varno spi.
On res še pionir je mlad,
a v šolo hodi strašno rad,
in riše, piše, se uči,
da znanja kaj si pridobi.
Ko ga pokliče Bosna,
na sina bo ponosna!²⁷

Vera Albrehtova, *Mi gradimo*, 1950, str. 9.

Poleg čitank in učiteljev, ki naj bi zavestno vzgajali v duhu socializma, bi po mnenju takratne oblasti vzgojo lahko bogatile tudi šolske stene v razredih in na hodnikih. Oskar Hudaless je s tem v zvezi povedal: »Premalo je, če v razredu visi samo slika maršala Tita. Maršal Tito in drugi predstavniki ljudske oblasti bi morali z učiteljevo pomočjo neprestano vplivati s svojimi izjavami na oblikovanje mladih duš našega naraščaja. Zakaj ne bi bile stene šolskih hodnikov in učilnic, ki sedaj puste in dolgočasno zro na mlade ljudi, okrašene s čedno izpisanimi izreki naših velikih ljudi?«²⁸

Po petem kongresu KPJ in drugem kongresu KPS so se začele oblikovati smernice za utrjevanje idejnopolitične vzgoje, ki se je realizirala v najvažnejši družbeno-vzgojni ustanovi – šoli. Vlado Schmidt je leta 1948 zapisal: »V šoli vzgajamo predvsem pri pouku. Najvažnejša stran pouka pa je njegova idejnopolitična usmerjenost. Najvažnejša naloga idejnopolitične vzgoje je vzgoja v duhu marksistično-leninističnega svetovnega nazora. Vse delo v šoli moramo podrežati koristim borbe za socializem. Ta borba je tudi ideološka borba, borba za novo, socialistično zavest ljudi, ki jo moramo pričeti že v šoli.«²⁹ Kakšni pa so konkretni idejno-politični elementi vzgoje, je zapisal Stevan Bezdanov v knjigi *Vzgoja in izobraževanje v dokumentih KPJ in ZKS*: »Krepitev odpor-

27 Vera Albrehtova, *Mi gradimo* (Ljubljana, 1950), 9.

28 Oskar Hudaless, »Vzgajajmo v duhu narodno osvobodilne borbe«, *Popotnik* 63 (Ljubljana, 1945–1946), priloga, stran 6.

29 Vlado Schmidt, »O idejnopolitični vzgoji v osnovni šoli«, *Popotnik* 65 (Ljubljana, 1948), 259.

niškega duha do sovražnikov vseh vrst, razvijanje domoljubja in internacionalizma, bratstva in enotnosti narodov, ljubezni do partije in partizanov, razvijanje pripravljenosti za vključevanje v prihodnji boj za socialistično graditev – to so temeljne značilnosti in oblike idejno-politične zasnovanosti in usmerjenosti vzgojno-izobraževalnega dela in vpliva komunistične partije v prvih letih socialistične graditve.³⁰ Na petem kongresu Komunistične partije Jugoslavije leta 1948 pa je bilo še več pozornosti namenjene idejno-političnemu in vzgojno-izobraževalnemu delu, odpravi ideoloških ostankov kapitalizma v zavesti širokih delovnih množic in njihovi vzgoji v duhu socializma, kar je pomenilo tudi borbo proti misticizmu in idealizmu v šolah.

Vlado Schmidt je v duhu idejno-politične vzgoje za učence četrtega razreda osnovne šole predlagal obisk partizanskih grobov, ki bi v učencih vzbudil čustven odnos do narodnoosvobodilne borbe in tako okrepil njeno vzgojno učinkovitost. Za vzgojno učinkovitost pa je bilo treba slediti težnjam družbe in ne vzgajati mladine izolirano od družbe oziroma prepustiti vzgoje duhovnikom. Schmidt je ob tem zapisal, da: »Kdor odtujaše otroke našim naprednim družbenim stremljenjem, jih s tem moralno kvari. To mora razložiti učitelj tudi tistim staršem, ki še vedno mislijo, da je protiljudska duhovščina najboljši vzgojitelj za moralno vzgojo njihovih otrok.«³¹ Pri trku ob »protiljudsko duhovščino« se zastavi vprašanje, kdo je imel nadzor nad vzgojo oziroma kdo je takrat imel večjo vlogo pri vzgoji, šola ali Cerkev. Z namenom, da bi se zmanjšal vpliv slednje, je Schmidt zastavil: »Posebno važno je, da instruktor ugotovi, kako se ideološka borba izven šole odraža v šoli, ali in v kakšni obliki so učenci izpostavljeni sovražnim ideološkim vplivom izven šole, kako se učiteljstvo proti temu bori, ter da za to potrebno svetuje.«³² Konec leta 1949 je v Beogradu potekal III. plenum CK Komunistične partije Jugoslavije, kjer so razpravljali o boju proti vplivu duhovščine na mladino. »Pod bojem zoper reakcionarna in kontrarevolucionarna nazoranja je razumeti tudi boj zoper reakcionarni vpliv duhovščine na šolsko in predšolsko mladino. Tudi ta boj je treba v prvi vrsti voditi s povečanim ideološkim, političnim in kulturnim delom, ob pravilnem izkoriščanju in ob pomoči šol in šolskih ustanov.«³³

Med vzgojne elemente naj bi sodile tudi biografije vidnejših in zaslužnih ljudi. Običajno sodijo mednje narodni buditelji, zavedni državljani, domoljubni pesniki, jezikoslovci, ki so bili zaslužni za dvig jezikovne ravni ipd. V času po drugi svetovni vojni pa v ospredje stopijo zgolj ideologi, zagovorniki komunizma. Do leta 1948 lahko zato med zaslužnejšimi ljudmi pogosto zasledimo idejne in fizične voditelje komunističnih partij. Hainz je tako v *Popotniku* zapisal: »Velike vzgojne vrednosti v šoli so tudi biografski podatki in epizode iz življenja Marxa, Engelsa, Lenina in Stalina.«³⁴

30 Stevan Bezdanov, *Vzgoja in izobraževanje v dokumentih KPJ in ZKS*, (Ljubljana, 1981), 38.

31 Vlado Schmidt, »O idejnopolični vzgoji v osnovni šoli«, *Popotnik* 65 (Ljubljana, 1948), 263.

32 Ibid., 266.

33 »Resolucija III. plenum CK Komunistične partije Jugoslavije o nalogah v šolstvu«, *Komunist* 1 (1950), 1–2.

34 Jože Hainz, »O pouku zgodovine na osnovni šoli«, *Popotnik* 65 (Ljubljana 1948), 293.

Rudi Završnik, Josip Ribičič, Prva čitanka, 1947, str. 30.

Če primerjamo ideološke spremembe, ki so se zgodile na področju šolstva po razpadu Avstro-Ogrske, z ideološkimi spremembami po koncu druge svetovne vojne, lahko ugotovimo, da so bile slednje bistveno večje in korenitejše. Če je predvojno zastopano v učbenikih zasedalo poudarjanje nabožnih vsebin in dinastije Karađorđević, je po vojni na to mesto prišlo povečevanje socialistične ideologije in maršala Tita. Skoraj nemogoče je najti povojni učbenik, ki ne bi vseboval imena Tito in Titove slike. Po razpadu Avstro-Ogrske je dinastijo Habsburžanov zamenjala dinastija Karađorđevićev, versko obarvane vsebine pa so ostale. Navkljub temu, da je bila vera Karađorđevićev pravoslavna, katoliška vera na Slovenskem ni bila izrinjena. Po drugi svetovni vojni pa so verske vsebine in vsebine, ki so se dotikale narave, običajev in vaškega življenja, nadomestile vsebine s tematiko partizanov, vsebine, ki so stimulirale delo na vasi, in vsebine, ki so poudarjale pridobitve narodnoosvobodilnega boja. Toplino, domačnost in vedrost so v učbenikih zamenjali militantnost, politična vzgoja in prizori vojnega nasilja. Vzgojo, ki je bila pred vojno v veliki meri v rokah Cerkve, so po vojni dali v roke šoli. Prizadevali so si, da bi, kolikor je bilo mogoče, odstranili vpliv duhovščine, saj se ta ni strinjala z ideologijo, ki jo je uveljavljala povojna oblast.³⁵

Ob vseh posegih, ki so doleteli šolski sistem, učne načrte, učbenike in ves vzgojno-izobraževalni proces ter se globoko ukoreninili, se zastavlja vprašanje, če ni zaradi prepogoste frekventnosti ideoloških vsebin in zapovedi prišlo ravno do nasprotnega učinka, kot ga je želela oblast, saj so otroci bili z omenjenimi vsebinami zasipani z vseh strani in hitro prenasičeni.

³⁵ Anton Arko, *Vzgoja in izobraževanje v začetnih razredih osnovne šole pred in po drugi svetovni vojni* (Ljubljana, 2011).

Povzetek

Ob koncu druge svetovne vojne, ko je nastopala nova oblast, je področje šolstva in celoten vzgojno-izobraževalni proces zajel val sprememb. Dotaknil se je učnih vsebin, pedagoškega kadra, šolskih učbenikov, učnih načrtov, predmetnikov, opremljenosti šolskih stavb, šolskih praznovanj, nazivov prosvetnih delavcev, skratka vsega, kamor si je lahko pot utrla ideologija. V pedagoškem tisku tistega časa lahko zasledimo kopico nasvetov in zahtev po prevzgoji starega pedagoškega kadra, po čim večjem številu idejno-političnih vstavkov v učno snov ter po oblikovanju ustreznega ideološkega prepričanja prosvetnih delavcev. Ideologija se je kazala na različne načine in preko različnih učnih vsebin. V šolskih učbenikih, berilih, čitankah in začetnicah v prvih povojnih letih močno odseva časovna bližina in krutost vojne. Vojne grozote so pustile tako močan pečat v ljudeh, da so jih risali in opisovali celo avtorji čitank za prve razrede osnovne šole. Bili so prepričani, da je treba že majhnemu otroku privzgojiti naklonjenost do narodnoosvobodilnega boja in sovraštvo do okupatorjev ter Slovencev, ki tega boja niso podpirali ali pa so delovali proti njemu. Tako so slikanice in začetnice polne prizorov vojnega nasilja in nove, revolucionarne ideologije. Pri podajanju snovi ni šlo za objektivno podajanje dejstev, ampak za čustveno angažirano podajanje. Pri tem so se zgledovali po vzoru vzgoje in izobraževanja v Sovjetski zvezi, prvi socialistični državi. Do leta 1948 so se v učbenikih prizori nasilja počasi začeli izgubljati, socialistična ideologija v duhu marksizma-leninizma pa se je začela pojavljati pogosteje in na bolj subtilen način.

Viri in literatura

- Albrehtova, Vera: *Mi gradimo*, Ljubljana, 1950.
- Arko, Anton: *Vzgoja in izobraževanje v začetnih razredih osnovne šole pred in po drugi svetovni vojni*, diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, FF, Ljubljana, Oddelek za zgodovino, 2011.
- Bezdanov, Stevan: v Gačić, Svetomir (ur.) Družbeno ekonomska in pedagoška povezanost izobraževanja in materialne proizvodnje in marksistična zasnovanost vzgojno-izobraževalnega procesa, *Vzgoja in izobraževanje v misli in delu Josipa Broza Tita*, Ljubljana, 1981.
- Bezdanov, Stevan: *Vzgoja in izobraževanje v dokumentih KPJ in ZKS*, Ljubljana, 1981.
- Dodič, Ivan et al.: *Ciciban čita*, Ljubljana, 1945.
- Hainz, Jože: O pouku zgodovine na osnovni šoli, v *Popotnik* 65, Ljubljana, 1948.
- Hudales, Oskar: Vzgajajmo v duhu narodno osvobodilne borbe, *Popotnik* 63, Ljubljana, 1945–1946, priloga.
- Kernc, Lora: Zakaj so tudi vzgojitelji potrebni vzgoje, *Popotnik* 63, Ljubljana 1945–1946. *Kongres pedagoških delavcev na Bledu I.*, pedagoški tisk – zv. 2, Ljubljana, 1951.
- Križaj, Marija: Eno uro v razredu Bosančkov, *Popotnik* 63, Ljubljana, 1945–1946, priloga.

Marinšek, Marjan: *Moje prvo berilo*, Velenje, 2000.

Modrinjaveščan [Möderndorfer], Vinko: *Slovenska začetnica*, Ljubljana, 1945.

POOF za Gorenjsko, *Šolo smo odprli*, 1944.

Popotnik 63, Ljubljana, 1945–1946.

Resolucija III. plenum CK Komunistične partije Jugoslavije o nalogah v šolstvu, *Komunist* 1, 1950.

Schmidt, Vlado: Smernice sodobnega pedagoškega dela, *Popotnik* 63, Ljubljana, 1945–1946.

Schmidt, Vlado: O idejnopolitični vzgoji v osnovni šoli, *Popotnik* 65, Ljubljana, 1948.

Zusammenfassung

Pädagogische Richtlinien im Erziehungs- und Bildungsprozess der pädagogischen Zeitschriften in den Jahren von 1945 bis 1950

Anton Arko

Ende des Zweiten Weltkriegs, mit dem Antritt der neuen Macht, wurde der gesamte Erziehungs- und Bildungsprozess von einer Welle der Veränderungen ergriffen. Er berührte die Lerninhalte, pädagogische Fachkräfte, Lehrbücher, Lehrpläne, die Stundenplanaufschlüsselung und Ausstattung der Schulgebäude, Schulfeste, Titel der pädagogischen Arbeiter; kurzum alles, wodurch sich die neue Ideologie ihren Weg bahnte. Die pädagogischen Zeitschriften der damaligen Zeit bieten unzählige Ratschläge und Forderungen: Umerziehung der älteren pädagogischen Kräfte, Verstärkung der politischen Einfügungen in den Lehrstoff und Entwicklung einer adäquaten ideologischen Überzeugung von pädagogischen Kräften. Die Ideologie zeigte sich auf verschiedene Wege und über verschiedene Lerninhalte. Die Lehr- und Lesebüchern der ersten Nachkriegsjahre reflektieren besonders intensiv die zeitliche Nähe und die Grausamkeit des Kriegs. Die Grauen des Kriegs hinterließen bei den Menschen dermaßen starke Spuren, dass sie sogar von den Lesebuchautoren für die ersten Grundschulklassen gezeichnet und beschrieben wurden. Sie waren davon überzeugt, dass man bereits den ganz Kleinen die Zuneigung zum Freiheitskampf und den Hass gegenüber der Besatzungsmacht und den Slowenen, die diesen Kampf nicht unterstützten oder gegen ihn wirkten, anerkennen sollte. So gibt es in den Bilder- und Erstbüchern zahlreiche Szenen der Kriegsgewalt und der neuen, revolutionären Ideologie. Bei der Lehrstoffvermittlung ging es nicht um die objektive Vermittlung der Tatsachen, sondern um eine emotional engagierte Vermittlung. Das Vorbild waren die Erziehung und Bildung der Sowjetunion, dem ersten sozialistischen Staat. Bis zum Jahre 1948 nahmen dann nach und nach die Gewaltszenen langsam ab, immer häufiger und auf eine subtilere Art und Weise aber trat die sozialistische Ideologie im Sinne des Marxismus und Leninismus in den Vordergrund.